

דן ודינה מטיילים בתל-אביב

על דבר הרשות העירונית לאזרחיה הצעירים

חיים גרוסמן

מבוא

מעשה בדן ודינה, צמד תלמידים עבריים המטיילים בעיר תל-אביב. הם מוטרדים מאוד בטיולם ממראות של לכלוך והזנחה ברחבי העיר, שמים לב לכל לכלוך, כתם ומפגע סניטרי ומתערבים ומעירים בניסיון לתקן. סיפורם של דן ודינה הופיע בחוברת שהוגשה לילדי תל-אביביפו על ידי המחלקה הסניטרית של העירייה בשנת 1959 – שנת יובל החמישים של העיר (איור 1).¹ חוברת זו הייתה נדבך אחד במערך חינוכי מורכב שהפעילה הרשות העירונית אשר ביקשה לעצב באמצעות מסריה תלמידים צעירים כאזרחי המחר של העיר. מאמר זה מבקש להציג את הטיוול החינוכי בעיר בשלהי שנות החמישים, שראשיתו פועלם של דן ודינה והמשכו של פעולות ויוזמות חינוכיות, להסביר את הסיבות למהלכים אלה ולהעריך את חשיבותם בהבניית הקשר בין הרשות לאזרח הצעיר של העיר תל-אביב.

דן ודינה מטיילים בתל-אביב

שני גיבורינו יוצאים לדרך, "והנה מתגלה המראה הראשון: למגרש הבנוי בין בתים הדורים מריקים השכנים מגוזזתה וחלון מי שופכין, פירורים ושיירים. גברת כץ למגרש כד של מים שופכת ומר דרורי זורק חבילה מלוכלכת [...] אז דינה נושאת את ראשה ואומרת: יסלח האדון תסלח לי הגברת "בשביל זו האשפה הרבה אעירכם, יש פח מיוחד בחצר שלכם" (איור 2).

דן ודינה הנחוישים לבער כל נגע מעוררים בסיוורם את תקוות הפח וקיר המודעות לשינוי. כך פונה אליהם הפח ומתאונן: "אבוי לי בושה וכלימה כשאיש איננו סוגר אותי בזרקו זהמה. דן ודינה לכו והגידו לשכנים שלכם שיקפידו". כך זועק אליהם גם הקיר: "אבוי הסתכלו בפני לא די שכיסוני אלפי מודעות ובדבק מרחו את כולי. אך הביטו אני לכל הדעות מְשֻׁרְט, מְלַכְלַךְ להפליא". ולבותיהם של דינה ודן נחמצים מחמלה והם מחליטים: "נדביק על הקיר מודעה גדולה: אסור ללכלך את הקיר" (איור 3).

עוד זה מתלונן והנה גם זה בא: ענן אבק של שטיח, נוצות כלי מיטה. "עקרת הבית למען השם, העובר מול הבית איננו אשם. האינך יודעת שבראש חוצות תקשטי כל מגבעת באבק ונוצות? אך נאמר לה כולנו דבר פשוט: לא נאה הוא לנו זה הקישוט" (איור 4). דן

ודינה ממשיכים בדרכם וחולפים על פני תחנה שבה יורד הקהל מן האוטובוס. המון אדם המשליכים את כרטיסי הנסיעה ומכסים את הרחוב בקרעי נייר מתעופף. "זה מנהג מרושל ופרוע", קובעים הילדים ומציעים גם פתרון: "ושמא נלמד סוף כל סוף להכניס בצאתנו לרחוב הכרטיס אל הכיס? זה יהיה גם נאה גם יפה, גם טוב, תראו מה נקי יהיה הרחוב". עוד ברז מים דולף עליהם לעבור, ברז דולף שאותו לא סגר כהלכה ילד בגשתו אליו לשתות. גם בו מטפלים הילדים, בידעם כי "סביבי עולה פורחת להקה של יתושים מביאה את הקדחת לבתים של אנשים".

לברז המים, לפח האשפה, לבניין ולקיר צוירו פנים "אנושיות" כדי להעצים את המסר המילולי. כל אלה אינם רק עצמים דוממים, אלא גופים בעלי "רגשות" המשתנים בהתאם למצב הניקיון סביבם. "פנים" עצובות לו לבית עת החלו דן ודינה את מסעם, ואלה הופכות מחייכות בתום סיוורם של הילדים, שגם פניהם עגומות בראשית הטיוול ועוטות גאוה וסיפוק בסופו (איור 5).

כך מסתיים הטיוול וגיבורינו שבים לכיתה ומחליטים כמובן לעשות מעשה. דן מכנס את ילדי כיתתו ונושא בפניהם דברים: "'חברים!' אמר דן לילדי הכיתה: 'זה עניין החשוב לכולנו. השעה המכרעת הגיעה עתה לנקות את העיר שלנו. שאמרו בעמים שיאמרו בגויים: איזו ארץ יפה ופורחת. ישראל נקיים הם בני נקיים והעיר העברית מצוחצחת. ועל כן אל נשכח זה הצו העליון בבואנו ובצאתנו: לשמור לעולם על הניקיון ברחובנו ובביתנו. הבוז לבוץ ולזוהמה'. ואמרה הכיתה: 'נעשה ונשמע'" (איור 6).

"נעשה ונשמע" שאפיין נכונות קהל התלמידים (והוריהם) להקשיב לקול המערכת החינוכית הממסדית ולהפנים את תכניה.

תל-אביב הנקייה בערים

בשנת העשור למדינה הייתה תל-אביב "נושא שנת" בבתי הספר היסודיים בעיר (איור 7). הנושא הציג הזדמנות להכיר את העירייה על מחלקותיה השונות ואת תפקידיהן. במחברת מיוחדת שהוקדשה לנושא העתיקה תמר, תלמידת כיתה ג' בבית ספר הכרמל, מן הלוח: "מחלקת הניקיון (המחלקה הסניטרית) – בעירייה מחלקה מיוחדת המטפלת בניקיון העיר, המחלקה הסניטרית. בראש המחלקה עומד מפקח הרחובות, החצרות, הגנים והשדרות. את עבודות הניקיון

כאן מובאות "תגובות" של תלמידים שונים למחדל הסביבתי ותלמידנו המשתתף בסקר מתבקש לדרג את התשובות ולהעניק להן ניקוד מ-10 נקודות ועד ל-0.

עוד לימדה החוברת על "זבובים מפיצים מחלות" ו"כיצד מתרבות חולדות" – סוכנים של רשע, והדרך של כל תלמיד להתמודד עם פגיעתם הרעה. לאחר מסע ארוך בין מפגעים, סכנות ומחלות, הוצג "דבר המחנך": "התלמיד. בינינו לבין עצמנו, הערת פעם לחבריך כי אין לנהוג כך ברחוב ובניקונו? השמת אל לב כי למדרכה ולכביש דין של מקום מגורים וכי פגיעה בנקיונם היא התנקשות ברבים?"

חלק מהל הילדים קוראי חוברת המשאל שלחו את תגובתם מעל גבי הגלויה שהוכנה בעבורם למשלוח בידי מחלקת התברואה (איור 9). אי אפשר כמובן להעריך מהו מספרם של התלמידים שהגיבו בכתב, אך ניכר שהדברים עוררו עניין המשתקף מן התגובות. יואב ליון, תלמיד כיתה ז' בבית ספר גורדון, העיד כי עשה לניקיון העיר: "כיסיתי צואת בהמות ברחוב [...] תיקנתי את המכסה המקולקל של פח האשפה וניקיתי את הסביבה [...] כנ"ל כל ההצעות שהודפסו ממלא אני בקפדנות". עוד הציע יואב להקים ארגון תלמידים לאיסוף האשפה ברחובות (קופסאות סיגריה, ניירות, קליפות).⁹ ורה רוזנבאום מרחוב סוטיץ' 28, קבעה כי עבודת הניקיון נעשית בלי שכל ובלי אחריות מצד הפועלים לניקיון, אך אין זו אשמתם, שכן חסרים להם הדרכה ומשגיח בזמן העבודה.¹⁰

מרבית המשיבים – שהנושא היה בוודאי חשוב בעיניהם – הציעו את תרומתם למאמץ הניקיון העירוני. חלקם אף השיב במסגרת מכתב כיתתי ששימש הזדמנות נוספת לפעילות חינוכית כיתתית לעיסוק בפרויקט אזרחי ראוי. תלמידי כיתה ג' מבית ספר ביפו כתבו לראש העיר כך: "לכבוד מר חיים לבנון: אנו ילדי בית ספר 'בארי' כיתה ג'. אנחנו רוצים לעזור לפקחים בעבודתם, להסביר לאנשים שלא יזרקו אשפה כדי שהעיר שלנו תהיה נקייה ויפה" (איור 10).¹¹

תליאביב מחנכת את ילדיה

תליאביב העברית הייתה מוקד של גאווה לאומית ציונית למן הקמתה. בהווה הציונית הודגש לאורך השנים ההבדל בין יפו הערבית לשכונה החדשה נווה צדק. הבדל זה חודד בתפיסת העיר תליאביב את עצמה כעיר "אירופית" מודרנית שטיפוח הניקיון במרחב האישי והציבורי הוא אחד ממאפייניה. הדגש הרב על הניקיון בעיר מצא ביטוי בחקיקה העירונית ובמאמץ לחנך את בעלי העסקים ואת כלל התושבים הבוגרים לשמירה על הניקיון ועל יפי המראה העירוני.¹² החשיבה הממסדית הניחה כי בעידן של קיבוץ גלויות נקבצו בעיר אנשים שונים במנהגיהם ובקודים התרבותיים שלהם, שראוי לחנכם ברוח הקוד התרבותי הממסדי שנתפס, כמובן, כמתקדם וכראוי להיות נחלת הכול.¹³

חינוך הילדים נתפס כחשוב מאוד, בשל היותם "דור ישראלי ראשון של גאולה", שהבריאות הטובה היא אחת ממאפייניו. הילדים שימשו סוכני תרבות ובאמצעותם הועברו המסרים הישראליים החדשים לכל בני המשפחה המבוגרים. החשיבה האירופית זיהתה בתחום זה ביטוי לתרבות טובה שתתרום לטיפוח "אזרחים מועילים", מינוח שביטא גם את המהפכה הציונית של יצירת אנטיתזה ליהודי הגלותי ה"לא יעיל" בעיני סביבתו.

באיגרת שהפנה אברהם בויער, סגן ראש העיר וראש המחלקה

מוציאים לפועל פועלי הניקיון באשמורת הבוקר מטאטאים את הרחובות כי אז אין תנועה והאבק אינו מפריע לתושבים".²

מחלקת הניקיון לא הסתפקה בניקוי אלא ביקשה גם לחנך, בעיקר את הדור הצעיר, ויזמה כמה מבצעים חינוכיים, ובהם חלוקת ספרון הילדים **דן ודינה מטיילים בתליאביב**, במסגרת אירועי שנת יובל החמישים לעיר. הספרון נכתב בידי לאה גולדברג, סופרת מבוגרים וילדים, כלת פרס ישראל לספרות, עוד בשנת 1940, עת התגוררה עדיין עם אמה בתליאביב.³ את חרוזיה של לאה גולדברג אייר יוסף בס, הקריקטוריסט הקבוע של עיתון **הארץ** עשרות שנים והמאייר של ספרים רבים ובהם ספרי ילדים.⁴ תוכן הסיפור המשיך להיות רלוונטי גם ב"שנת היובל", וחלוקתו לתלמידי העיר שימשה כלי אחד מרבים בדיאלוג החינוכי שניהלה הרשות עם תלמידיה הצעירים.

מאמץ רב הושקע בניהול הסברה בשכונות העיר השונות, שם היו גם ההורים חלק מהקהל היעד. אחד האמצעים היה הקרנת סרטים על ניקיון על קיר חיצוני של בניין מגורים ומשכו קהל רב. התכנית כללה ארבעה סרטים ובהם הסרט **דן ודינה**, גיבורי החוברת ונושאי דגל החינוך לניקיון. על ההצלחה הרבה דיווח א' בר אוריין, עובד המחלקה שעמד בראש המועצה הציבורית לענייני תברואה, גוף שבו שותפו גם אנשי חינוך ונציגי ועד ההורים בעיר: "אני שמח לשמוע על הצלחה למעלה מהמשוער בהצגת סרטים בחוץ בשכונת התקווה, שקיימנו אמש לראשונה. הרחוב היה שחור מאוד. לפי הערכתי כ-500 איש נכחו בהצגות. הפעולה התקבלה יפה ובע"ה נמשיך גם בשכונות אחרות".⁵

עיקר המאמץ הופנה אל קהל התלמידים במערכת החינוך העירונית. דו"ח המועצה הציבורית לענייני תברואה מיום 2 בדצמבר 1958 מלמד על פעילות הסברה ענפה בקרב התלמידים, על 7,000 איגרות להורים שחולקו באמצעות תלמידי בתי הספר, על תחרות לבחירת סיסמה מתאימה בה השתתפו למעלה מ-200 ילדים, ובעיקר על פעילות לימודית מתרחבת בכל בתי הספר של תליאביב יפו: "לשם ביצוע הפעולה הדפסנו חוברת לעזור למורה – 5' שיעורים לתברואה' – ופלקט לימודי על הזבוב. קיימנו ימי עיון למורים וסיום לימודי למורים למגרש האשפה בחייריה. כן קיימנו סיורים לימודיים [...] לתלמידי בתי הספר השונים למזבלה העירונית".⁶

מהלך עירוני מיוחד בנושא היה משאל תלמידים, שמתציתו ניסיון להמשיך ולהעמיד את הנושא על סדר היום, לערב את התלמידים ולשתתף כשווים באמצעות תגובתם הכתובה (איור 8).⁷ איש לא הניח שכל הילדים יגלו עניין פעיל ויטרחו להשיב, אך במציאות שבה הרבו הילדים להתכתב עם חברים לעט, לשלוח תגובות למערכות עיתוני הילדים ולהשתתף במבצעים שונים, סביר היה להניח שיש במהלך טעם רב.

תלמיד(ה) יקר(ה), אזרח העתיד הנך. הוריק ומחנכך, הערייה והמדינה תולים בך תקוות כי הנך גדל ומתחנך להיות אזרח טוב ומועיל. אזרח טוב מצטיין ברמת תרבותו המתבטאת – בין היתר – בשמירה על נקיונו האישי ובהקפדה על נקיון סביבת מקום מגוריו. [...] לאחר שתסיים את קריאת החוברת מלא נא את השאלון המצורף והחזירה אלינו, ותהיה זו תרומתך הראשונה למען עירך תליאביב יפו.⁸

החוברת נפתחת בסיפור על ילדים הקונים בקיוסק שמול חצר בית הספר. רבים משליכים את אריזות הנייר של דברי המתיקה שקנו ומותירים את שני פחי האשפה שבפתח הקיוסק ריקים ו"מבווישים".

מי זה מפריח
בכל הסמטה
אבק של שטיח
נוצות קלי-מטה?
-צקרת-הנאות
למען השם,
קעובר מול הבית
איננו אשם!

האינר יודעת
שבראש חוצות
תקשטי קל סגפעת
באבק וניצות?
אך נאמר כך קלנו
דקר פשוט:
לא נאה הוא קלנו
זה הקשוח!

איור 4

צן! צין! צין!
מטיליט בתל-אביב

החירום: לאח בולדוב
החירום: יוסף בם

איור 1

תהיה הליאביב
הנקה בערים!

איור 5

אך הפח מתאונן ואומר:
-אבוי לי, בנשה וכלימה,
-קשאיש איננו סוגר
-אותי בן-קרן וזקמה!
-ומה אדברי, מה אומר עוד,
מסביבי הלכלוך מביש.
ונש שזירקים בי אפילו סגרות
וקלי מהלכה באש.
באמת, זה נראה ואיום
שפחות אני קל היום:
צן ודינה, לבו והגידו
לשכנים שצקם שיקפידו!

איור 2

חברים! אמר דן לילדי הסתה:
זה ענין החשוב לקלנו
השעה הפכרעת הגיעה עתה
לנקות את העיר שלנו.
שיאמרו קצמים, שיאמרו בגויים:
איזו ארץ! קשה ופכרעת
ישראל, נקיים הם, בני נקיים
והעיר העברית מקצחת!
רפל כן אל נשכח זה הצו העליון
בבואנו ובצאתנו:
לשמור לעולם על הנקיין
ברחובנו ובביתנו.
הביו לבוץ ולזקמה!
ואמרה הסתה:
נעשה ונשמע!

איור 6

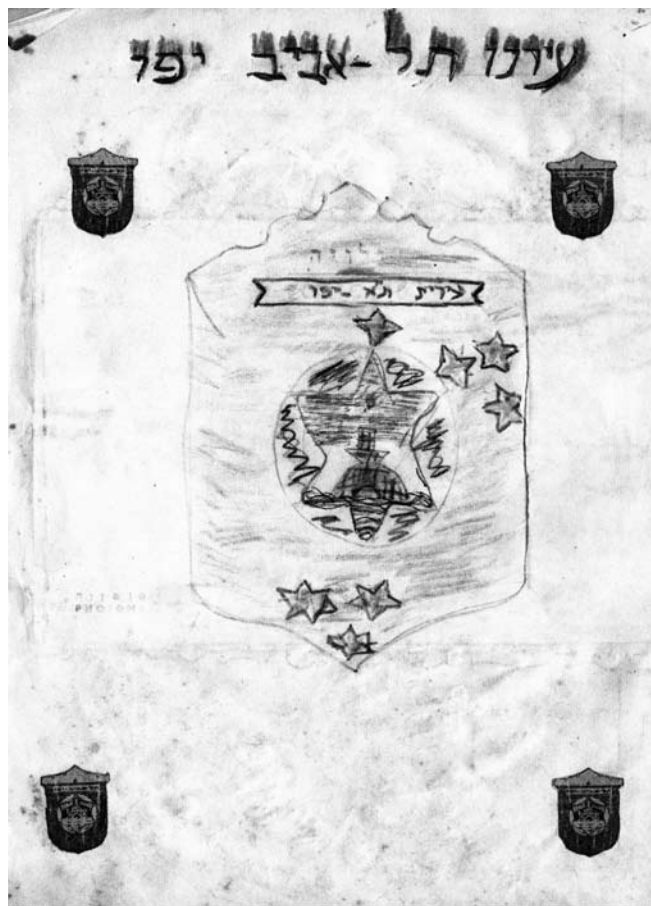

דן ודינה עוקרים ברחובות העיר
היש-מהר (כי אין להם פנאי)
ולפתע זועק אליהם הקיר:
-אבוי, הסתקרו בגני!
לא די שקסוני אלפי מודעות
יבדבק מרתו אח קלי,
אך הביטו, אני, קלל הדעות,
משרטי, מקלךר קמפליא.
-איוה לץ אותיות ברשם בגיר,
וקמכות משונות קתב.
ואמרים הבריות: הסתקרו-נא בקיר,
הוא קתם של דיו על מקתב!
ולב דינה ודן גומץ מהקלה.
ודן התקם העיר:
-נדביק על הקיר מודעה גדולה:
אסור לקלךר את הקיר.

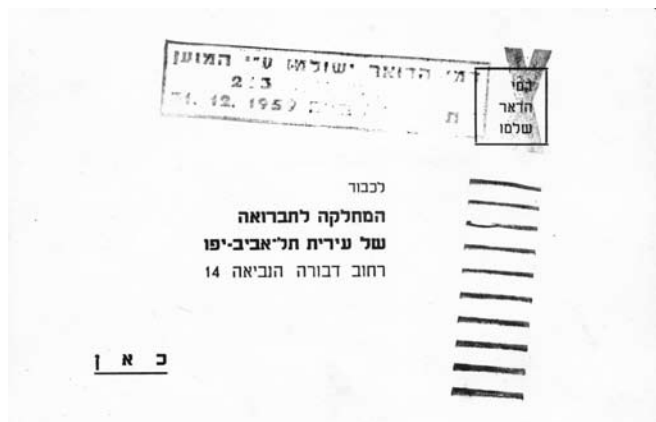
איור 3

איור 8

איור 7

איור 9

ואמנות שימושית בכמות אדירה. אלה עוררו גל אדיר של התלהבות ויצרו מן הסתם "מחויבות" עירונית. הרשות העירונית (וגם הארצית) ראתה עצמה כגורם חינוכי אקטיבי ביצירת דור צעיר בעל ידע נחוץ ותחושת גאווה בעיר העברית. בוודאי גרמו לכך הרצון לשמר כוח בידי הרשות, כמו גם אליטיזם של ותיקים, שראו לעצמם חובה להורות ולהדריך את התושבים החדשים. אך לצד אלה פעלה גם תפיסת הרשות כבעלת אחריות לדאוג לציבור ולצרכיו. חינוך הדור הצעיר נתפס כמובן כמשימה המרכזית. כך הוקמו והורחבו מושגים של דאגה לפיתוח הרגלי בריאות במערכת החינוך באמצעות אגודת הבריאות, הוקמו משמרות הבטיחות בדרכים, נבנו על ידי העירייה תכניות חיסכון לטובת חינוך תיכון לכולם וגם המחלקה הסניטרית ראתה עצמה מחויבת לחינוך לשמירת תל-אביב נקייה כמופת עברי שתכליתו גם "אור לגויים".

תל-אביב נקייה של כולם

הודעה שנמסרה לפרסום בקול ישראל בשלהי שנת 1957, נוסחה כך: "היום ב־5 אחה"צ תתקיים במשרדי העירייה פגישת רכזי הסניפים של ארגוני הנוער לדיון על דרכי שילוב החינוך לתרואה בפעולת ארגוני הנוער".¹⁷

לתרואה, אל הורי התלמידים בגנים ובבתי הספר בראשית שנת תשי"ח, כתב: "הורים נכבדים, מתוך דאגה לבריאות הדור הצעיר [...] הוחלט להרחיב את החינוך לאזרחות טובה במוסדות החינוך בעירנו ולהקנות לתלמידיהם הרגלי תרואה וניקיון [...] הנני מתכבד בזה להפנות בקשתי להורים הנכבדים: אנא עשו למען תינוקות של בית רבן".¹⁴ דאגה כנה זו לחינוך לערכים ה"נכונים" מצאה ביטוי אפילו בכריכה האחורית של מחברות שעליהן נכתב בהשראת המחלקה לתרואה של העירייה: "כל תלמיד שומר על נקיונו, נקיון ביתו וניקיון הסביבה" (איור 11).¹⁵

המעורבות העירונית הנמרצת סימנה תפיסה חינוכית ותחושת מחויבות ורצון לממשה. התפיסה החינוכית הגדירה קוד של ידע ראוי שיש להעבירו לילדים. קוד זה נקבע כמובן בידי המבוגרים, שראו בהנחלת ערכים חשובים, ובהם החינוך לניקיון, חובה ראויה. ההתייחסות הרצינית לנושא מצאה ביטוי גם בעצרות ובערבים שהוקדשו לנושא. בתי הספר חגגו וציינו ופקידי הרשות הבכירים לקחו חלק באירועים.¹⁶

יובל החמישים לעיר העניק תנופה רבה למאמץ החינוכי, מה גם שאירועי היובל תוכננו ומומשו בסמיכות לחג העשור הלאומי, שהיה לחגיגה לאומית גדושת אירועים, אשר לצדם הופקו תוצרי גרפיקה

איור 11

איור 10

הדיו של "מבצע הניקיון" העירוני בסוף שנות החמישים השפיעו בוודאי גם על ספרי הילדים שיצאו לאור בשנים אלה. כך למשל התפרסמה הסדרה המאוירת לי ספרון, שכיוונה לתלמידי ראשית קריאה. הסדרה הוקדשה לחגים, ובלט בה הספרון מי נקי: "אמרה המורה: כיתה א' נקיה תמיד. כיתה א' טובה תמיד, כיתה א' יפה תמיד" (איור 12).²⁰

גם החוברת **שי לילדינו** שעסקה בחגים, בכיתה ובמשפחה, ופורסמה ב-1970 מצאה עדיין טעם לעסוק בנושא הניקיון: "אוי זכוב או זכוב מכאן עוף עוף. פה בבית נקי הכל אין לך פה מה לזלול. עוף זכוב טרדן עוף מהר מכאן [...] מחלה אתה נושא מן הבית צא צא".²¹ קו ישיר של נושא וזמן חיבר את **אגדת תל-אביב** למשימת החינוך העירונית: "תל-אביב תל-אביב עיר תכלת ואור מי ומי לך ידאג מי עליך ישמור? אנחנו ילדי תל-אביב אזרחים גדולים וקטנים, אחיות ואחים [...] אנחנו נדאג לך עליך נשמור תל-אביב תל-אביב עיר תכלת ואור [...] יפיפת תל-אביב. עליך נשמור [...] על פרח על דשא ירוק לא נדרוך, קליפה לא נזרוק ללכלך רחובך ומים נחוסך" (איור 13).²²

בידיעה לפרסום בעיתונות ב-3 במאי 1961, נאמר בכותרת הידיעה: "תל-אביב-יפו ביתי - אשמור על נקיונה". תווית הנושאת את הכתובת שבכותרת תופץ במוצאי שבת הקרובה על ידי חברי ארגון בני עקיבא, סניף מרכזי, במסגרת פעולות ההתנדבות של ארגוני הנוער בהסברה למען ניקיון העיר".¹⁸

תנועות וארגוני הנוער היו נדבך חברתי נוסף להפצת מסר הניקיון בעיר, חלק מן הקו החינוכי של הממסד העירוני. בהשפעת הקו החינוכי הזה פעלו גם היצרנים הפרטיים של ספרים, של חוברות ושל חומרי לימוד להפיץ מסרים אלה.

כתבות בנושא הבריאות והניקיון והודעות מטעם העירייה הופיעו גם בעיתוני הילדים. הגדיל לעשות השבועון **הארץ שלנו**, שכיוון לקהל הילדים העירוני ופרסם מדי שנה את מבצעי הניקיון של עיריית תל-אביב יפו כחלק מיוזמה קבועה לעודד את הקוראים למעורבות ולאזרחות טובה. כך פורסם ב-1962 דבר המבצע שקיימה העירייה: "אעשה לניקיון ת'א-יפו" - נסה להרכיב מספר מילים הגדול ביותר מהאותיות שבסיסמה הנ"ל [...] 130 פרסים וביניהם פרס ראשון - זוג אופניים - יחולקו לאלה שיצליחו להרכיב את מספר המילים הגדול ביותר"¹⁹ - כדאי.

הערות לסיכום

בסוף שנות החמישים פרסמה המפלגה הפרוגרסיבית חוברת קטנה כחלק מתעמולת הבחירות שלה בעיר תל-אביב. נא להכיר את תל-אביב עירי כללה כמה איורים המתארים את מפגעיה של העיר ומציעים אלטרנטיבה פוליטית. בשער החוברת הוצג מראה תל-אביבי שתמציתו לכלוך ועזובה (איור 14). מדובר היה בתעמולה שהקצינה את המציאות וכיערה אותה, אך המחישה את החשיבות שיוחסה לנושא כמרכיב בניסיון שכנוע של קהל הבוחרים הפוטנציאלי.

חשיבות דומה ייחסה לנושא גם מחלקת התברואה בעיריית תל-אביב, שניהלה גם היא תעמולה שמוקדה בנושא הניקיון, אלא שכלליה היו אחרים ועיקרה כוון לקהל התלמידים בעיר. בתעמולה זו לא שימש מצב התברואה אלמנט של ביקורת אלא רק כלי להצגת ערכי התנהגות ראויים לצעיר התל-אביבי. המסר ודרכי הנחלתו שיקפו עידן חינוכי אחר שבו לקח על עצמו המבוגר תפקיד אקטיבי ורצון להנחיל לילד מסר נחרץ כדי ליצור דור עתיד תרבותי, מועיל ותורם, המשפר את פני מקום מגוריו ומחדד גאוה לאומית בעיר העברית.

קברניטי העיר תל-אביב (כמו גם של ערים אחרות) קיימו קשר אינטימי עם תושביהם באמצעות משלוח ברכות בנסיונות כגון בואם לגור בעיר, הולדת הילדים וכניסתם לבית הספר, וראו עצמם מחויבים גם למעורבות ולשותפות בתהליך החינוכי של תלמידי העיר. לקשר זה היה כמובן רקע תרבותי-חינוכי של רצון הממסד הוותיק בארץ להנחיל ערכים אירופיים לעולים ובמיוחד לעצב את אלה של הדור הצעיר. רצון זה הוביל גם את מהלכיה של מחלקת הניקיון והבריאות בעיריית תל-אביב ואתה גם יצרנים פרטיים שראו עצמם גם שותפים להנחלה של ידע וערכים ראויים.

ילדי העיר למדו את הנושא ולקחו חלק בתהליך החינוכי. חלקם היו מן הסתם פסיביים, וחלקם האחר לקח חלק פעיל ב"מבצעי ניקיון", בהסברה, בגיבוש עמדה וביצירת דעת קהל בנושא. אלו ואלו למדו על חשיבות המעורבות והשותפות בחיי הכלל ובתרומה לשיפורם.

האם אפשר היה להניח שגם בחג המאה לעיר "יטיילו" דן ודינה בתל-אביב ויככבו במבצע חינוכי עירוני? ספק רב. בעידן הפוסטמודרני שוב אין תפיסה חינוכית קנונית אחת, והממסד החינוכי שוב אינו נחרץ ונלהב כבעבר. תכניות לימוד מיוחדות הוכנו גם הפעם, תלמידים סיירו, ציירו ומיעוטם אף השתתפו בחידון עירוני. בעיר שמחויבת לאתוס העירוני הוכנה תכנית חינוכית, ואולם המעורבות הרגשית והלהט החינוכי ששוב אינם כשהיו הקשו על יצירת אפקט ממשי. יש גם להודות שמערכת החינוך מתקשה להלהיב את תלמידי ההווה למבצעי אורחות טובה בעידן שבו השירותים הציבוריים, ובהם הניקיון, הם נחלת פועלים זרים, ועבודה ותרומה לקהילה שוב אינם ערכים מושכים. העירייה ציינה את חגה בשורה של אירועים שהכתירו מאמץ אדיר של שיקום, שיפוץ וייפוי אתרים מרכזיים. אבל היה זה כבר באוריינטציה תיירותית ולא דווקא חינוכית לאומית המכוונת לילדים. אלה, מן הסתם, ימשיכו להעדיף סדרת "ריאליטי" טלוויזיונית הנעה בעולמות קסומים יותר מהעיר ומבעיות התברואה שלה.

איור 12

איור 13

איור 14

תפיסות ופרקטיקות של אחיות ורופאים כלפי עולים בעלייה הגדולה של שנות החמישים, **ישראל 6** (2004), עמ' 31-62. תפיסות דומות באשר לניקיון הבית ולניקיון המזון כחלק ממערך הבריאות הראוי ראו אצל ע' טנא, "כך נבשל" בית בישראל: קריאה בספרי בישול משנות השלושים עד שנות השמונים", א' קליינברג (עורך), **בטן מלאה**, תל-אביב, אוניברסיטת תל-אביב, 2005, עמ' 102-104.

14 איגרת להורים ב"חודש הניקיון" חשוון תשי"ח, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1348.

15 דיון בלשכתו של ראש העירייה חיים לבנון באשר לאירוי כריכת המחברות וחשיבותן החינוכית, בפרוטוקול ישיבת ועדת היובל, 18.12.1958, ארכיון עת"א, מחלקת החינוך, מס' חטיבה 7\9, מיכל 1600, תיק 174.

16 ראו הזמנת סגן ראש העיר לאירוע בית ספרי ביפו מיום 25.3.1958, שכלל תערוכה בנושא, הצגת מהתלה על ידי תלמידי בית הספר, פנטומימה בנושא הניקיון, חלוקת סמלים ופרסים. ארכיון עת"א, בריאות בבתי הספר, מיכל 5976, חטיבה 4, תיק ב' 2101.

17 הודעה בקול ישראל, 12.11.1957, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1348.

18 הודעה לעיתונות, 3.5.1961, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1350.

19 **הארץ שלנו**, חוברת מס' 20, 16.1.1962, עמ' 17.

20 רחל מולק, **לי ספרון: מי נקי?** ציורים: איזה, תל-אביב, [ראשית שנות השישים].

21 מלכה ליסר שקלארסקי, **שי לילדינו**, ציורים: איה שמואלי, תל-אביב, הוצאת יסוד, 1970, עמ' 108.

22 רפאל ספורטה, **אגדת תל-אביב**, ציורים יעקב גוטרמן, תל-אביב, עמיחי, 1959.

הערות

- 1 לאה גולדברג, **דן ודינה מטיילים בתל-אביב**, הציורים: יוסף בס, אוסף ח' גרוסמן, תל-אביב.
- 2 מחברת בית ספר שהוקדשה לנושא "תל-אביב", אוסף תמר טליסמן, תל-אביב.
- 3 א' אופק, **לקסיקון אופק לספרות ילדים**, תל-אביב, 1985, כרך א, עמ' 135.
- 4 ראו ויקיפדיה, הערך: יוסף בס.
- 5 מכתב א' בר אוריין לסגן ראש העיר, 19.6.1958, ארכיון עיריית תל-אביב כלהלן: ארכיון עת"א שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1349.
- 6 דו"ח המועצה הציבורית לעניין תברואה, 2.12.1958, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1349.
- 7 מזכר א' בר אוריין לסגן ראש העיר בנושא בתאריך י"ט בתמוז תשי"ח, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1350.
- 8 הטקסט על שער החוברת **משאל תלמידים**, אור 7, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1349.
- 9 תשובת התלמיד יואב לוין מיום 8.3.1959, אוסף ח' גרוסמן, תל-אביב.
- 10 תשובת ורה רוזנבאום מיום 15.10.1959, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1350.
- 11 מכתב תלמידי כיתה ג' מיום י"א סיון תשי"ט, ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1350.
- 12 ראו למשל הודעות עירוניות לשידור בקול ישראל בחודש מארס 1959 העוסקות בהודעה על קנסות למלכלכי הרחובות, ועל מפגש בין סגן ראש העיר לבעלי הקיוסקים לדיון במצב הניקיון, בתוך: ארכיון עת"א, שירות הניקיון, מיכל 910, תיק 1349.
- 13 על מאפייני החשיבה של הממסד הרפואי, על יחסו לעולי שנות החמישים ועל טיפולו בביעור הבערות בתחומי הבריאות ובאימוץ הרגלים חדשים מודרניים, ראו ש' סטולר ליס וש' שוורץ, "נלחמות בבערות ובהרגלים נחשלים":